

Posudok

na habilitačnú prácu Kvetoslavy Koporovej «Фонетика, фонологія і акцентологія русинського языка» (Prešov, 2015)

Súčasná rusinistika na Slovensku prežíva dobu rozkvetu. Po rozpade diktátorských režimov v Strednej Európe koncom 80. – začiatkom 90. rokov minulého storočia Rusíni nakoniec získali možnosť realizovať svoje zákonné právo na plnohodnotný rozvoj kultúry i vedy. Práve na vlnu revolučných zmien v spoločnosti vzniklo v Prešove vedecké a vzdelávacie centrum – dnes Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. Na jeho pôde dnes nielen vychovávajú učiteľov rusínskeho jazyka a literatúry, ale toto pracovisko zabezpečuje aj doktorandské štúdium s možnosťou písania vedeckých dizertačných prác.

Vysokoškolská vyučovacia prax si žiadala nevyhnutnosť vydania učebníc na prípravu špecialistov. Jednou z takýchto učebníc je aj práca Kvetoslavy Koporovej. Jazykovedná disciplína fonetika a fonológia zastáva dôležité miesto v systéme prípravy študentov. Fonetika a fonológia sú, spravidla, tými vedeckými disciplínami, ktorými sa začína vysokoškolská príprava. Práve na tejto úrovni sa začínajúci lingvisti utvrdzujú v charakteristike jazyka ako systému. Prísne zákonitosti fungovania jazyka na fonetickej úrovni, ktoré sa vyučujú v samých začiatkoch cesty budúcich učiteľov a vedeckých pracovníkov, pomáhajú formovaniu budúcich špecialistov. Pomerná bezvýznamnosť hlások a foném ako samostatných jazykových jednotiek, a na druhej strane ohraničený kruh zákonitostí ich vzájomnej spolupráce (súčinnosti/interakcie) v reči (v jazyku) pomáhajú formovaniu tvorivo mysliacich špecialistov.

Formovanie vedy o rusínskom spisovnom jazyku (v danom prípade na Slovensku) prebieha omnoho neskôr, ako sa to uskutočnilo v iných slovanských jazykoch, konkrétne v slovenskom, na pozadí ktorého, predovšetkým, prebieha výskum osobitostí rusínskeho jazyka. Absencia plnohodnotných učebníc v absolútne novej sfére slavistiky, bola výzvou pre rusínsku verejnosť, na ktorú sa pokúsili odpovedať na Prešovskej univerzite. Práve tu miestni rusinisti, začínajúc prípravami a završením kodifikácie slovenskej varianty rusínskeho spisovného jazyka v roku 1995. Do dnešných dní pracujú nad tým, aby rusinistika bola na rovnakej úrovni so slovakistikou, bohemistikou, polonistikou atď. (Prvým variantom bola skúsenosť vojvodinských Rusínov, ktorí boli súčasťou bývalej Juhoslávie ešte v prvej štvrtine minulého storočia, paralelne prebieha tento proces, pravda, s rôznym úspechom, u poľských, maďarských a ukrajinských predstaviteľov tohto národa). Úloha, na jednej strane, veľmi zložitá, byť prvým vo veci vedeckých výskumov je vždy ťažká. Na druhej strane, úspechy týchto lingvistov v oblasti výskumu slovenského, ukrajinského a druhých slovanských spisovných jazykov, dovoľujú súčasným rusinistom vziať do úvahy všetky úspechy a negatívne skúsenosti kolegov.

Práca K. Koporovej vychádza z celej predchádzajúcej skúsenosti slavistov. V štruktúra učebnice fonetiky, fonológie a akcentológie tiež v mnohom pripomína podobné učebnice slovenského, ukrajinského a iných „veľkých“ slovanských jazykov. Po predstavení najvšeobecnejších pojmov o fonetike, jednotkách jej výskumu/štúdia, predmete a úrovniach

výskumu (I. kapitola učebnice, s. 8-13), sú veľmi krátko predstavené poznatky o fonológii: „Основны понятия о фонологии“, „Понятия фонемы“ (II. kapitola, s. 14-19). Tretia kapitola „Инвентарь фонем в русинском языке“ pozostáva z dvoch podkapitol – „Дистинктивные знаки фонем“ (20-21) a „Фонетична транскрипция“ (21-24). Plne v duchu tradičného opisu fonetiky v iných slovanských spisovných jazykoch je obsah 4. (s. 25-33) a 5. (s. 34-39) kapitoly, kde sa skúma klasifikácia hlások a spoluhlások v rusínskom jazyku. Významné miesto v učebnici zaberá opis asimilačných javov v rusínskom jazyku a striedania hlások (kapitoly 6 a 7: „Невтралізація“ (40-49) a „Алтернація“ (50-59). Opis fonetiky a fonológie ukončuje 8. kapitola „Супрасегменталны явы“ (s. 60-65), kde autorka kladie osobitný dôraz na charakteristiku prízvuku v rusínskom jazyku, a na jej konci je zoznam použitej literatúry (s. 66-67).

Druhá časť učebnice je venovaná veľmi aktuálnym pre praktickú činnosť učiteľov rusínskeho jazyka, redaktorov, hercov v rusínskom divadle a iných používateľov spisovného jazyka normám rusínskej ortoepie („3 основных принципов русинской орфоэпии“ (s. 69-112). Na konci každej kapitoly je študentom adresovaný celý rad otázok, na ktoré by mali odpovedať a takým spôsobom si zafixovať poznatky z prednášok.

Berúc do úvahy to, že rusínsky spisovný jazyk sa nachádza v začiatkoch svojho celkového fungovania a výučby jeho jazykových noriem pre študentov, a so zreteľom na to, že za prvým vydaním učebnice budú nasledovať v budúcnosti ďalšie, si dovoľíme niekoľko všeobecných poznámok a návrhov k jeho obsahu.

Podľa nášho názoru, kapitola fonológie si žiada doplnenie. Pre lepšie osvojenie a pochopenie povahy rusínskeho jazyka študentmi, pomôže zavedenie pojmu silnej a slabej pozície, hyperfonémy, takzvaných pravidiel Trubeckého atď. Podľa nás, je potrebné oveľa zrozumiteľnejšie objasniť porovnanie pojmov hláska a fonéma, poukazujúc hlavne na to, že fonéma je javom sociálnym, na rozdiel od hlásky, ktorá je javom individuálnym. Fonéma – jazyková jednotka, hláska – jednotka reči. Fonéma je jednotkou abstraktnou a hláska konkrétnou atď. Tiež je potrebné v učebnici predstaviť zároveň s fonetickou i fonematickou transkripciu, ktorá pomôže v praktickom osvojení poznatkov z fonetiky a fonológie.

Autorka učebnice opodstatnene obracia pozornosť napríklad na prítomnosť v rusínskom spisovnom jazyku hlásky „ы“, ktorá nie je napr.: v ukrajinskom jazyku. Veľmi dôležitým fonetickým javom, charakteristickým prakticky pre všetky rusínske dialekty, vrátane najväčších v súčasnej Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, na ktorý obracia pozornosť aj učebnica K. Koporovej, je väčší než v susedných a blízkych jazykoch, vplyv mäkkých spoluhlások na charakter predchádzajúcich samohlások (napríklad, v slove „днесь“ a pod. samohláska „e“ sa podstatne mení a znie bližšie k hláske „и“). Záujem, podľa nás, vyvoláva aj fonetický jav, keď samohlásky v slove vplývajú jedna na druhú, pripomínajúc tzv. synharmóniu samohlások v niektorých neindoeurópskych jazykoch, ktoré vo vedeckej literatúre dostali termín „distantná asimilácia“, napríklad „vidum“, ale „vid'imi“, „cidum“, но „cid'imi“! a pod. Napokon, v súčasnej rusinistike po výskumoch V. Lattu, V. Jabura a druhých je ešte celkom veľký priestor pre ďalšie vedecké bádanie, a, chceme veriť, že tieto bádania nájdu svoje miesto v ďalších učebniciach fonetiky „mladého“ v kruhu druhých slovanských jazykov – rusínskeho jazyka (variantov rusínskeho spisovného jazyka).

V učebnici sú celkom podrobne opísané procesy asimilácie spoluhlások v rusínskych dialektoch. Vzniká dokonca otázka účelnosti takého podrobného opisu týchto javov

v učebnici rusínskeho spisovného jazyka. Ved', podľa nás, nie vždy isté lokálne fonetické javy je potrebné normovať ako všeobecne platné (spisovné). Vyvoláva pochybnosti predstavovať znelostnú asimiláciu neznelých spoluhl. pred samohláskami a sonórmi (s.44), výslovnosť „н“ a „н'“ pred veľármi a sykavkami (s. 83), napríklad, ako všeobecne platnú normu, nakoľko nie sú charakteristické pre viac-menej široký okruh rusínskych dialektov.

Rusínsky spisovný jazyk v dôsledku nepriaznivých podmienok druhej polovice 20. storočia prežíva, fakticky, obdobie formovania. Preto používaniu v texte učebnice latinských (a nie len!) termínov (típu *бронхы (продушкы)*; *трахеа (продушниця)*; *условія (подмінкы)*; *назална (носова)*; *орална (устна, ротова)*) a pod. sa netreba čudovať, a čo viac v danej etape rozvoja rusinistiky, takýto prístup treba uznať ako plne prípustný. Je zrejmé, že učebnica je napísaná predovšetkým pre použitie v kruhu študentov hovoriacich po slovensky. Preto sú tu časté odvolania/odkazy na jazyk, ktorý často študenti ovládajú lepšie (to sa týka dokonca aj študentov rusínskej národnosti, nakoľko sú absolventmi slovenských škôl). Predsa však, nám sa javí, že v dôsledku vzniknutej situácie, keď práve Prešovská univerzita pripravuje kádre nie len pre Slovensko (napríklad, významnú časť študentov už dnes tvoria absolventi ukrajinských škôl), je potrebné sa vo veľkej miere sústrediť na „celorusínsky“ charakter vyučovania, vrátane opisu fonetiky spisovného jazyka. Treba nie len zapájať materiály z iných rusínskych dialektov, no snažiť sa tiež vyhýbať výraznému slovenskému vplyvu (čo je prirodzené v slovenskom prostredí) na spisovný jazyk Rusínov Slovenska. Javí sa, že napríklad, slovakizmy „*напруть*“ (c. 13), „*баданя*“ (c. 19) v rusínskej učebnici treba zameniť „celorusínskymi“, tým viac, že v samotnom slovenskom variante spisovného jazyka môžeme nájsť zodpovedajúce synonymá k týmto slovám.

Nepochybne, najviac viditeľné a neprípustné pre text učebnice sú chyby z nepozornosti pri jeho spracovaní. Tieto, predovšetkým technické chyby sa dajú ľahko odstrániť pri znovuvydání učebnice.

Tak, napríklad, jedným znakom „“ (vyskytuje sa aj „“, takéto zdvojenie je tiež neželané) pri transkripcii sa označujú mäkké spoluhlásky a prízvuchné samohlásky, čo vedie k určitým ťažkostiam pre študentov pri vnímaní takéhoto transkribovaného textu. Tomu sa treba vyhýbať. Celkovo, úprava transkribovaných textov v učebnici potrebuje kvalitnejšie spracovanie. Nie je vyznačená, napr. mäkkosť spoluhlásky „ч“. Pochopiteľne, že mäkkosť je stálym príznakom tejto hlásky v rusínskom jazyku, no vtedy je minimálne potrebné spraviť poznámku v podkapitole, kde sú zhrnuté pravidlá transkribovania. Na 23. strane je správne poznamenané, že „ш“ môže znieť ako „ш'ч“ (tu, mimochodom, mäkkosť „ч“ v transkripcii nie je označená!) alebo ako dlhá mäkká „ш“, pri transkripcii prízvuk nie je vyznačený (яш'урка) alebo v druhom slove je zapísané „ш'ш“ (кл'ш'ш'и). Taktiež, podľa nás, znak „ц'ц“ a podobné prípady je správnejšie zapisovať s použitím znaku dĺžky/zdvojenia („:“), v danom prípade – „ц':“; a nie „ц'ц:“ (ako na s. 91). Tamtiež v príklade „хлопец'ц:уркнүү“, nie je znázornená zmena hlásky „е“ pred mäkkou „ц“ a jeho realizácia v forme alofóny „ê“.

Ďalej ukážeme na tlačové chyby v takejto následnosti: číslo strany, slovo s chybným zápisom a v zátvorkách správne napísanie: s. 8 - *реалтівно (релатівно)*; s. 16 – *позорость (позорность)*; s. 20 – *дішнтінктивний (діштинктивний)*; s. 22 – *інтерпунчны (інтерпункчны)*; *[ту'н'і] ([тун'і]?)*; s. 25 – *артікулачноо (артікулачного)*; *класіфікакуєме (класіфікуєме)*; s. 35 – *замкунуто-проходны (замкнуто-проходны)*; s. 37 – *твор-їня (тво-рїня)* (podľa nášho názoru, v učebnici sa treba pridrižovať klasických

kritérií o pravidlách rozdeľovania); s. 38 – *задопіднебны (заднєпіднебны)*; s. 39 – v 5. otázke pre študentov chýba predložka „в“; s. 40 – *діштітнівну (діштінктівну)*; s. 42 – *якымесь (якымсь)*; s. 60 – *напиеш (напиеш)*; s. 62 – *выходій (выходній)*; s. 91 – *яз (як)*; [комус':с:тіліў] ([комус':т'р'іліў]).

Nehľadiac na tie pripomienky, ktoré sme uviedli vyššie, celkovo treba podporiť autorku učebnice a uznať jej priekopnícku prácu v tejto vedeckej sfére nanajvýš úspešnou a prínosnou pri príprave vysokoškolských špecialistov – rusinistov.

Dr. Michail Kapraľ, profesor,
riaditeľ Rusínskeho vedecko-výskumného
inštitútu Antona Hodyнку (Budapešť).